АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Н. В. Бабіна
м. Мінськ, Білорусь

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В БІЛОРУСІ

На теренах сучасної Білорусі існують давні традиції українськомовної художньої літератури. Вони базуються, перш за все, на тому, що на значній частині території Брестської області (Брестський, Малоритський, Кобринський, Каменецький, Березівський, Дрогичинський, Іванівський, Пинський, Столинський, частково Лунинецький та Івацевицький райони) споконвіку мовою корінного населення були діалекти української мови. Проте широкі читацькі маси майже не знають про існування цього пласта україномовної літератури, а наукове коло, білоруські літературознавці практично не приділяють йому уваги.

Серед письменників ранньомодерної доби, уродженців Берестейщини, можна назвати Іпатія Потія та Афанасія Филиповича. Бувши політичними та релігійними ворогами, вони мали все ж спільну рису: в їх творах, написаних «руською» мовою, багато прикмет місцевої української вимови, розмовних рис української мови [1; 2].

В Бресті (чи, правильніше сказати – в Бересті; саме так здавна до нашого часу називають місто корінні мешканці) жив та творив класик української літератури, сучасник Гоголя Олекса Стороженко. Сюди він приїхав вже на пенсії, відчуваючи, що Береcть є частиною рідного йому мовно-культурного простору.

Українською мовою написаний єдиний вірш, який дійшов до нас, Франца Савича, уродженця Пинщини, громадського діяча XIX століття – «Там, близько Пинська».

Пинським діалектом української написана і п'єса «Пинська шляхта» – твір невідомого автора, який став класикою білоруської літератури у перекладі Янки Купали на літературну білоруську.

Багато відомих українських письменників XX століття, а серед них і справжні класики, є родом з півдня Білорусі, Берестейського регіону, і їх талант зрощувався саме тут, на берестейській землі, серед місцевих говірок. Треба назвати такі імена як Дмитро Фальківський (Кобринський район), Остап Лапський (Кобринський район), Іван Хмель (Кобринський район), Федір Одрач (Пинський район), Борис Ольхівський (Брест), Андрій Крижанівський (Брест), Володимир Китаєвський (Кобринський район). Через сайт Товариства української літератури при Спілці білоруських письменників druzi.by, через білорусько-український альманах «Справа», який видає Товариство, ми намагаємося згадати цих незаслужено забутих творців, вернути до читача цей пласт літератури. Нам здається важливим через систе-

му освіти, ЗМІ, культурні проекти повертати імена, які є частиною історії полікультурної Білорусі, її минулого та сучасного (говірка йде не тільки про українських, але і про польських, єврейських, татарських, литовських та інш. діячів). Ці люди жили на теренах Білорусі, але писали мовою свого народу [3].

Саме з метою такого вертання імен, а також для зміцнення білорусько-українських літературних зв'язків і було створене Товариство української літератури при Спілці білоруських письменників. Це відбулося у квітні 2014 року вперше в історії Спілки. Створення Товариства – це і жест солідарності з Україною, і результат розуміння білоруською інтелігенцією того, що варто зміцнювати культурні та, зокрема, літературні зв'язки з і географічно, і ментально, і історично сусідньою державою.

В Положенні про діяльність Товариства, прийнятому на першому засіданні, записано: «Товариство створене в таких цілях:

- сприяння українсько-білоруським літературним зв'язкам та активізації взаємних художніх перекладів;
- підтримка білоруських письменників, які проживають в Білорусі і пишуть українською мовою (або на українських говірках), а також білоруських письменників, які проживають в Україні і пишуть білоруською мовою (або на білоруських говірках);
- розвиток українськомовної художньої літератури в Білорусі і білоруськомовної художньої літератури в Україні;
- збереження і популяризація національних літературних спадщин Білорусі та України.

В рамках заявлених цілей Товариство може видавати книги, альманахи, бюлетені, журнали, іншу друковану продукцію білоруською і українською мовами, проводити суспільно-культурні заходи, спрямовані на розширення знань про українську літературу і культуру в Білорусі і білоруську літературу і культуру в Україні.

Членами Товариства можуть бути члени Союзу білоруських письменників, а також інші особи, які проживають в Білорусі, Україні та інших країнах і які поділяють цілі та завдання Товариства.

Товариство може сприяти освітнім і культурним проектам, в тому числі й у співпраці з іншими організаціями та об'єднаннями, спрямованими на реалізацію його цілей».

За 6 років існування Товариства були досягнуті певні результати.

1. Видано шість номерів білорусько-українського альманаху «Справа» [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Альманах складають художні, публіцистичні, науково-популярні тексти українською, білоруською, російською мовами та твори на брестсько-пинських діалектах.

2. Проведено близько ста різних заходів, як то презентацій альманаху та творчих зустрічей з авторами, концертів, круглих столів, конференцій в Мінську, Бресті, Гомелі, Кобрині, інших містах та селах Білорусі, а також у Києві, Львові, Луцьку, Чернігові, Харкові, Москві, Варшаві, Білостоку, Каунасі та ін.

3. Товариство має сайт, який є своєрідним архівом української спадщини, створеної в Білорусі, перекладів, досліджень на тему українців Білорусі (насамперед Берестейщини), тощо [10]. Товариство також працює в соціальних мережах [11; 12].

4. Товариство підготувало та видало дитячу книжку «Україна», в якій у розважальній формі розказується про історію та культуру України, по якій білоруські діти вчаться читати українською мовою [13]. Треба відзначити, що така публікація, яка дає можливість білоруським дітям познайомитися з українською азбукою – також є першою в білоруській історії. На багатьох презентаціях, які Товариство проводило в школах, діти за 15 хвилин навчалися читати українською, і з якою радістю вони це робили!

5. За активною участю Товариства в Мінську, Гомелі, Бресті, Гродно, Молодечно, Кобрині відкрилися і працюють безкоштовні курси української мови, дуже популярні в цих містах.

На організаційному засіданні Товариства були присутні 15 осіб. Зараз актив Товариства складають близько ста чоловік з Білорусі та України, а також Росії, Польщі і інших країн, зокрема Канади та Японії. Це науковці, літератори, журналісти, краєзнавці та просто небайдужі творчі особи.

Такими є основні результати, які з'являються і відображенням основних напрямків діяльності Товариства: сприяти білорусько-українським культурним зв'язкам, пов'язувати білоруських та українських творців, сприяти взаємним перекладам, а також зберігати культуру українців Білорусі, більша частина яких проживає саме на Берестейщині. Саме тому серед активістів та авторів Товариства української мови багато уродженців Берестейщини. Всі вони прийшли до розуміння своєї українськості різними шляхами (їх історії з'являються в кожному номері альманаху «Справа»). Для кращого розуміння ситуації з українцями Берестейщини необхідно, здається, привести невелику особисту історію.

Я народилася в селі Заказанка Брестського району Брестської області в 1966 році. Отже, моя соціалізація припала на роки так званого «брежнєвського застою». Молодому поколінню тяжко таке уявити, але до 7 років, тобто до часу, коли я пішла до школи, я не чула ні одного російського слова. Але разом з тим не знала, як називається та мова, якою говорять у нас в сім'ї, в селі. Я розуміла, що мова, якою розмовляють по радіо, – білоруська, мова, на якій вчуся в школі, – російська. Але якою мовою я розмовляю з бабою? Випадково мені в руки потрапив "Кобзар" Тараса Шевченка. Я стала розбирати «Така її доля... О Боже мий милий! За що ж ти караєш її, молоду...» Лише тоді я зрозуміла, що ця мова українська. Я пам'ятаю своє відчуття – немов хтось мене в плечі штовхнув, і цей поштовх надав мені прискорення на все життя.

Цікаво, що той самий шлях на 75 років раніше пройшов лікар, депутат польського сейму Василь Дмитріюк. 15-річний Василь вступив до Духовної семінарії, і там «якимось чином потрапив мені в руки «Кобзар». Це була ма-

лого формату, але товста книжечка. З тих пір з "Кобзарем" я не розлучався, а на канікулах в своєму селі читав його батькам і сусідам. Бувало, як зійдуться сусіди в наш будинок, мені тато і каже: "А ну, Василько, прочитай-но ти з тої твоєї книжки, що написана нашою простою мовою". А сусіди кажуть: "Ото пише, ото мова!"» [14].

Долю другого Василя, з роду Горбачуків, українського професора філології родом з Березівського району, також визначило знайомство з Шевченком. «Оскільки правильно по-українськи я ще не вмів читати, то через помилкову вимову слів (читав деякі букви на російський лад) мова Шевченка спочатку слабо сприймалася. Однак з часом зрозумів, що треба читати не «ходіті», а «ходити», не «зіма», а «зима». І перше, що мені відкрилося – Шевченко пише тією мовою, якою розмовляють і жителі нашого краю, мої земляки!» [15].

Вже пізніше виявилося, що в Білорусі вивчати українську мову та взагалі згадувати про наявність українських говорів на теренах Брестської області було заборонено ще в 1950 році загадом тогочасного міністра внутрішніх справ Лаврентія Берії [16]. Проте саме українською її вважали та продовжують вважати багато філологів XIX–XXI стст. – від Юхима Карського до сучасних дослідників [17; 18][1]. На міжнародній науковій конференції «Мова як фактор збереження національної ідентичності: білорусько-український контекст», яка відбулася у Мінську в травні 2017 року, ця теза була прийнята учасниками-науковцями у такій формі: «Узаемнае выкарыстанне нацыянальных моваў з'яўляецца дзейсным спосабам захавання і рэгіянальныай спадчыны. Так, тыпалагічна вельмі блізкія дыялекты валынскага і брэсцка-пінскага Палесся, дзе карэннае насельніцтва добра ведае ўкраінскую мову. Статыстыка фіксуе тут найбуйнейшую ў Беларусі колькасць носьбітаў украінскай мовы ў сельскай мясцовасці. У беларускіх рэгіёнах Брэсцкай і Гомельскай абласцей на працягу XX стагоддзя рэгулярна праводзіліся акцыі ў падтрымку ўкраінскай мовы, з'яўляліся ўкраінскія школы і факультатывы. Іх аднаўленне і функцыянаванне – адна з культурных патрэбаў насельніцтва рэгіёну» [19].

Ця подія стала дуже важливою. З 1950 року справа збереження одвічної мовної стихії Берестейщини була заручником політики, тому дуже важливо, що в наш час титульна нація Білорусі починає розуміти важливість мультикультурності, поліетнічності і своєрідності кожного регіону нашої країни. Діють товариства білоруських поляків, білоруських євреїв, і новим кроком до побудови розвиненої громадянської спільноти стало признання зі сторони білоруських еліт права на мову та культуру білоруських українців.

Як голова Товариства, як білоруська письменниця з українським корінням, я не можу не вітати такі зміни. Мені, як письменниці, здається, що відмова від мови тягне за собою катастрофи та катаклізми – як особисті,

[1] Польовий матеріал книги можна побачити на каналі «Григорій Аркушин» порталу youtube.com, а саму книгу знайти на сайті дослідника: https://arkushyn.lutsk.ua.

так і суспільні, навіть такі, що, на перший погляд, не мають явних зв'язків мовними питаннями – від екологічних катастроф до політичних потрясінь. Це, зокрема, головна думка в романі «Бодай, Будка», який я написала українською мовою і який вийшов в 2019 році в Білорусі (видавництво «Смелток») та Україні (видавництво «Фоліо»). За формою роман – трилер з елементами історичного, жіночого та політичного романів, а за головною ідеєю – роздум про важливість збереження національної та мовної ідентичності.

Вважаю, я не самотня в такій думці. Саме тим я пояснюю те, що споконвічні говірки, попре прес глобалізації та русифікації, попре відсутності в регіоні української освіти, живуть і функціонують до сьогоднішнього дня. Саме тим я пояснюю для себе, чому рубрика в нашому альманасі «Говірки – наш скарб» – чи не сама популярна. З номера в номер з'являються все нові і нові автори, які досилають свої твори, написані рідною говіркою. Ось прізвища декого з наших авторів, уродженців Берестейщини: Федір Климчук, відомий філолог, Олексій Шумер, вчитель з Каменецького району, Петро Кулік, архітектор, уродженець Дрогичинського району, Петро Шепетюк, староста села Лілікове Кобринського району, Андрій Динько, журналіст, Дмитро Кульбєда, лікар, уродженець Мотоля, Микола Сінкевич, журналіст з Березі, Віра Філософ, вчителька з Каменецького району, Любов Іванюкевич, банківський робітник з Каменця, Раїса Ромашко, бібліотекарка з Каменюк, наставниця Надія Момлик з села Дивин Кобринського району та інші. Саме автори творів на говірках користуються найбільшим успіхом в часі презентацій. Чуючи рідне слово не лише в побуті, а й бачачи його в над рукованому тексті, люди задумуються про його коштовність.

Одним із завдань Товариства української літератури є підтримка письменників, що живуть в Білорусі та пишуть українською мовою. Однак щоб писати українською, її треба вивчати. Небагато є авторів-самоуків: серед тих жителів Берестейщини та авторів «Справи», хто найбільше яскраво та плідно пише українською мовою, можна назвати поета і композитора Арсена Тетерука, прозаїка Олеся Поплавського, поетів Степана Давидюка, Василя Нестерука.

Втім зараз в Білорусі немає жодної школи чи жодного класу, де б вивчалася українська мова. Лише в цьому році Міністерство освіти Республіки Білорусь затвердило і схвалило програму вивчання української мови в середніх навчальних закладах, без яких вивчення її у школах було неможливе.

Але існує ще принаймні один аспект проблеми українськомовної літератури в Білорусі. В країні майже неможливо набути літературу, видану в Україні, особливо на українській мові. Така література продається лише у приватних книжкових гендлярів. В той же час, у мережі великих книжкових магазинів по всій Білорусі українська книга відсутня. Ця ситуація має бути змінена.

Тож, можна зробити такий висновок: на терені сучасної Білорусі існує досить міцна, обґрунтована історичною традицією українськомовна література. Її майбутнє у великій мірі залежить від розуміння суспільством важливості збереження самобутності унікального Берестейського регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Місіюк, В. С.* Спадщина Афанасія Филиповича: В пошуках місця народження. Між «душею» і «будемо» [Электронний ресурс] / В. С. Місіюк. – Режим доступу: http://prosvit.org. – Дата доступу: 01.04.2020.
2. *Місіюк, В. С.* Спадщина Афанасія Берестейського. Флексія ѣ [Электронний ресурс] / В. С. Місіюк. – Режим доступу: http://prosvit.org. – Дата доступу: 01.04.2020.
3. До тебе, світе... Українська література Берестейщини: Проза. Поезія. Публіцистика / упорядкув., передм., тексти біогр. А. Цвида. – Київ : Укр. Центр духовної культури, 2003. – 544 с.
4. Справа : альманах / гал. рэд. А. Наварыч. – Мінск, 2015. – Вып. 1. – 244 с.
5. Справа : альманах / гал. рэд. А. Наварыч. – Мінск, 2015. – Вып. 2. – 248 с.
6. Справа : альманах / гал. рэд. А. Наварыч. – Мінск, 2016. – Вып. 3. – 220 с.
7. Справа : альманах / гал. рэд. А. Наварыч. – Мінск, 2017. – Вып. 4. – 224 с.
8. Справа : альманах / гал. рэд. А. Наварыч. – Мінск, 2018. – Вып. 5. – 248 с.
9. Справа : альманах / гал. рэд. А. Наварыч. – Мінск, 2019. – Вып. 6. – 80 с.
10. Сайт Товариства української літератури [Электронний ресурс]. – Режим доступу: http://druzi.by/. – Дата доступу: 01.04.2020.
11. Товариство української літератури [Электронний ресурс] // Facebook. – Режим доступу: https://www.facebook.com/druziby/?fref=ts. – Дата доступу: 01.04.2020.
12. Товариство української літератури [Электронний ресурс] // ВКонтакте. – Режим доступу: http://vk.com/druziby. – Дата доступу: 01.04.2020.
13. *Скурко, П. Д.* Украіна / П. Д. Скурко. – Мінск : Харвест, 2016. – 22 с.
14. *Дмитріюк, В. Р.* Дорогами війни і миру: Спомини з додатком матеріялів до історії сім'ї / В. Р. Дмитріюк. – Київ : Смолоскип, 2012. – 160 с.
15. *Горбачук, В. Т.* Шевченко в моєму житті / В. Т. Горбачук // До тебе світе. Українська література Берестейщини. – Київ : Укр. Центр духовної культури, 2003. – С. 332–334.
16. *Мусевич, Г.* Сторінка із життя Ригора Омелянюка / Г. Мусевич // Слово Просвіти. – 2000. – № 12 (78). – С. 9.
17. *Карский, Е.* Белорусы : в 3 т. / Е. Карский. – М., 1955–1956. – 3 т.
18. *Аркушин, Г. Л.* Голоси з Берестейщини / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2012. – 532 с.
19. Мова як фактар захавання нацыянальнай ідэнтычнасці: беларуска-ўкраінскі кантэкст : матэрыялы навук.-практ. канф., г. Мінск, 25 мая 2017 г. / Амбасада Украіны. – Мінск, 2017. – 104 с.